

разведке магнетитових кварцитов северной части Переверзевского месторождения за 1986 – 1991 гг.». – ПГО Южургеология, Белозерская ГРЭ, 1988 г.

7. Великанов В. Я. Загальна стратиграфічна шкала докембрію України / В. Я. Великанов, Т. П. Міхницька // Стратиграфічний кодекс України. – К., 2012. – 66 с.

8. Здорик Т. Б. Минералы и горные породы СССР / Т. Б. Здорик, В. В. Матиас, И. Н. Тимофеев и др. – М. : Мысль, 1970. – 439 с.

9. Крутиховская З. А. Глубинное строение и прогнозная оценка Украинской железорудной провинции / З. А. Крутиховская. – К. : Наукова думка, 1971. – 207 с.

10. Фортунин В. В. Покорители недр Таврии / В. В. Фортунин. – Запорожье, 2003. – 160 с.

Деркач Т. Г.

Білозерська зеленокам'яна структура в геологічній колекції ЗОКМ

В статті розроблено схему стратиграфічного поділу кристалічних порід Білозерської зеленокам'яної структури з фондів музею згідно хроностратиграфічній схемі докембрію, затвердженій Національним стратиграфічним комітетом в 2004 р. та в 2012 р. Виділено тематичну колекцію різновидів залізної руди в фондах музею.

Derkach T. G.

Belozerskaya zelenokamyana structure in the geological collection ZOKM

In the article the stratigraphic scheme of separation of crystalline rocks Bilozerska zelenokamyanoi structure of the museum under the scheme hronostratyhrafichniy Precambrian stratigraphic approved by committee in 2004 and in 2012 allocated a thematic collection of varieties of iron ore in the museum.

Шевцов А. С.

ПОЛЬСЬКІ ШАБЛІ XVII – XVIII ст. з ЕКСПОЗИЦІЇ ЗОКМ

Серед усього комплексу озброєння польського війська XVII – XVIII ст. особливо почесне місце займає шабля – зброя, яка стала культовою у середовищі польської шляхти і замінила собою меч – символ благородності та належності до лицарського стану, перейнявши на себе його бойові і семіотичні функції. За допомогою шаблі польські аристократи вирішували особисті суперечки, а польська армія здобувала перемоги у битвах. З одного боку, шабля була елементом протоколу, даниною моді, показником статусу; з іншого боку, вона надавала власнику рішучого, сміливого і мужнього вигляду, який допомагав у вирішенні певних життєвих задач (захист честі, ведення переговорів, залицання та ін.).

У спеціалізованій історичній літературі ми можемо знайти велику кількість варіантів визначення поняття «шабля». Мала енциклопедія українського козацтва дає нам таке тлумачення: шабля – це вид холодної зброї з довгим, викривленим клинком, що призначався для завдання рублячих, рідше колючих ударів [1, с. 216]. Польський зброєзнавець Ю. В. Квітковський подає дуже коротке, але точне визначення: шабля (угор. szablya, от szabni – різати) – рубляча або

рублячо-колюча зброя [2]. Український дослідник шаблі Д. В. Тоїчкін дає нам ще один варіант визначення: шабля — це різновид наступальної холодної січної, ріжучо-колючої клинкової зброї, що сформувався в кінці VII — на початку VIII ст. н. е. Вона складається з довгого викривленого клинка та ефеса [3, с. 82].

Що стосується визначення терміну «польська шабля», то його нам дає ще один відомий дослідник шаблі В. Квасневич. На його думку польською шаблею треба вважати шаблю, цілком виготовлену в Польщі, а також шаблю з іноземним клинком, оформлену у польському стилі і відповідно польським смакам, причому перевагу все ж необхідно віддавати першій категорії — шаблям, цілком виробленим в польських майстернях. Саме така шабля є вічним елементом польської національної традиції [4, с. 16].

Автор «Енциклопедії старопольської» Олександр Брюкнер влучно підмітив, що «в той час, коли в Росії не склалося своїх типів шабель — там використовувались східні зразки — то у Польщі та Угорщині з'явилися власні унікальні типи шабель» [4, с. 6]. Уявлення про польську шаблю, як про зброю унікальну і відмінну від інших шабель, яскраво відобразилося у працях таких відомих польських істориків, як С. Майєр, В. Дзевановський, А. Надольський, З. Жигульський, В. Квасневич, В. Заблоцький та ін. Польська історіографія накопичила значну кількість матеріалів щодо історії шаблі, яка в Польщі вшановується як найславетніший різновид холодної зброї.

Грунтовною монографією з проблематики польської шаблі є праця В. Заблоцького «Сіесіа prawdziwa szabla» [5]. У цій роботі автор має за мету класифікувати польські військові шаблі за принципом їх призначення. Науковець детально аналізує кожен різновид польської шаблі і виводить власну класифікаційну схему. Особливо ретельно розглядаються клинки та ефеси шабель, робиться їх порівняння з іноземними зразками.

Однією з найбільш відомих і популярних робіт (не тільки у середовищі науковців, а й у колі простих любителів історії), присвячених польській шаблі, є праця польського зброєзнавця доктора В. Квасневича під назвою «Польські шаблі» [4]. Науковець у хронологічному порядку переповідає нам історію польської шаблі від кінця XVI ст. до 1976 р., розділяючи цей проміжок часу на три великі епохи. У своєму дослідженні історик розглядає питання походження польської шаблі і її відмінності від шабель інших країн. Автор класифікує шаблі за типами, аналізує той чи інший тип шаблі на прикладі конкретних екземплярів. Особливо корисним для дослідників є багатий ілюстративний матеріал, яким дуже насичена книга.

Увагу польській шаблі приділили і українські історики, такі як І. К. Свешніков та Д. В. Тоїчкін. Вивчаючи озброєння козацького війська українські вчені детально розглядали в тому числі і польські шаблі, які були надзвичайно популярні у середовищі українського козацтва.

З ініціативи і під керівництвом професора І. К. Свешнікова протягом двадцяти двох сезонів на місці Берестецької битви працювала археологічна експедиція Рівненського краєзнавчого музею. Ретельно дослідивши кожен квадратний метр 2,5 га землі, історики виявили велику кількість побутових речей, зброї (в тому числі і 20 шабель) тощо.

І. К. Свешніков — перший вчений, що ґрунтовно вивчив проблему поширення тих чи інших видів шабель у козаків на основі речових — археологічних знахідок. У своїй праці «Битва під Берестечком» [6] вчений зокрема досліджує

шаблі виявлені у ході археологічних розкопок з місця Берестецької битви. Серед знайдених екземплярів І. К. Свешніков виокремлює велику групу польських шабель, класифікує їх по типах і детально характеризує кожну шаблю, додаючи при цьому замальовки того чи іншого екземпляру.

Окремо слід виділити монографію Д. В. Тоїчкіна «Козацька шабля XVII – XVIII ст.» [7], яка є першим ґрунтовним вітчизняним дослідженням, яке цілковито присвячено шаблі. У монографії автор дає загальну класифікацію шабель, які побутували на території українських земель у період XVII – XVIII ст., виокремлюючи серед усього різноманіття типів і польські шаблі. Автор подає історію виникнення шаблі та її розвитку, детально характеризує типи шабель (у тому числі і польські), описує технологічний цикл виробництва та локалізацію майстрів. У праці Д. В. Тоїчкіна проводиться масштабне дослідження шабель у музейних колекціях України, у ході якого було ідентифіковано, ретельно описано і сфотографовано багато екземплярів польських шабель. Саме в цій монографії автор вперше зробив спробу іконографічного аналізу зображень шаблі. Дослідивши професійну світську художню творчість, народні картини та гравюри XVII – XVIII ст. Д. В. Тоїчкін виділив морфологічні типи шабель на розглянутих картинах. Також автор аналізує окремі зразки шабель з музейних колекцій на предмет гравірування та персоніфікації. Так, у монографії ідентифіковано і описано екземпляри шабель, які належали таким визначним людям, як Б. Хмельницький, В. Дунін-Борковський, С. Вовк, П. Полуботок, І. Самойлович. Важливим фактом є те, що багато хто з цих визначних людей віддавав перевагу саме польській шаблі.

Необхідно також зауважити, що збиранням і вивченням зброї (у тому числі і шабель) займається Музей історії зброї (м. Запоріжжя) під керівництвом відомого колекціонера і знавця зброї В. Г. Шлайфера. Співробітниками музею видано низку статей з історії зброї, у тому числі і про історію шаблі [8].

Шабля відома з дуже давніх часів. Зброя, по конструкції схожа на шаблю (насамперед викривленим клинком), зустрічається вже в стародавній Персії, Ассирії, Єгипті та Китаї [4, с. 18]. Згадки про зброю з викривленим клинком зустрічаються і у давньогрецькій міфології (у міфі про Персея та Медузу Горгону згадується про кривий, серповидний меч Гермеса) [9, с. 138]. У VIII ст. шабля повністю сформувалась як самостійний тип зброї і набула своїх характерних рис (вигин тіла клинка та його однолезовість). В цей період шаблі мали довгий (більше метра) клинок малої кривизни з лезом на вигнутій стороні і обухом на увігнутій. Зустрічалися і короткі шаблі [8]. У створенні нової зброї взяли участь багато племен, в першу чергу азіатські кочівники, а також і ті народи, хто з ними боровся [10, с. 61]. У Європі шабля стала відома в ранньому середньовіччі у наслідок переселення народів. Однак тоді цей факт ніяк не вплинув на європейську модель озброєння. Не зважаючи на те, що за своїми характеристиками шабля була набагато більш функціональною зброєю, ніж меч, на європейське поле бою вона проникала повільно. На території Польщі шабля все ще не використовувалася, а якщо і була відома, то виключно як екзотика. Важливе значення для справжнього проникнення шаблі до Європи мали лише військові і торговельні контакти з турками або татарами, які активно користувалися саме шаблями, а не мечами [4, с. 18].

На рубежі XIII – XIV ст. у конструкцію шабель вносяться істотні зміни: вигин клинка збільшується, з'являються шабельні клинки з елманню (обваженим дволезовим розширенням робочої частини клинка) або з багнетоподібним

вістрям. Центр ваги при цьому ставав більш віддаленим від ефеса, що в поєднанні з кривизною клинка збільшувало силу удару. Шабля в цей час була переважно рублячо-колючою зброєю [8].

У другій половині XVII ст. шабля вже отримала поширення не тільки в Східній, а й у Західній Європі, чому сприяли майже безперервні військові зіткнення з державами мусульманського світу, в першу чергу з Туреччиною. Початок утвердження шаблі в європейській бойовій практиці можна віднести до XV ст., а вже у XVII ст. з'явилися польські та угорські шаблі власного виготовлення, які сильно вплинули на розвиток західноєвропейської холодної зброї в XVII ст. Це пояснюється активною участю польських, угорських та хорватських гусарських формувань у різних кампаніях Тридцятирічної війни (1618 – 1648 рр.), а також в більш пізніх війнах.

Спочатку і в Польщі, і в Угорщині, і взагалі в Західній Європі шабля вважалася «плебейською» зброєю. Шляхетне лицарство традиційно віддавало перевагу мечу або шпазі [11, с. 92]. Шабля почала витіснити меч зі структури озброєння і традиції тільки з кінця XVI ст. До того часу західний вплив на польську культуру і звичаї залишався занадто сильним. Власне кажучи, протягом усього XVI ст. меч надійно утримував свої позиції, будучи насамперед зброєю важкої кінноти (згодом заміненої гусарами, що билися саме шаблями), зброєю придворною, військовою, церемоніальною, декоративною, нарешті символічною. Саме у вигляді символу він проіснував до XVIII ст. [4, с. 20].

Зміцнення становища шаблі в номенклатурі бойових зразків холодної зброї тісно пов'язане з ім'ям польського короля угорського походження Стефана Баторія, обраного на трон у 1576 р., і правлячого до самої смерті, у 1586 р. Саме тоді доля шаблі в Польщі була остаточно вирішена, і стали з'являтися типові обриси її польської моделі. За часів правління Стефана Баторія велике розповсюдження в Польщі отримали угорський костюм і угорська зброя. Популярна в Польщі угорська шабля, що вироблялася і польськими зброярами, згодом була названа зброєзнавцями шаблею польсько-угорського типу. Новий вид зброї поступово витіснив з ужитку польської шляхти меч і шпагу. Шабля стала їх наступницею в бойовій практиці, а також перебрала на себе ті соціальні функції, які виконував лицарський меч. У Речі Посполитій шабля стала знаком шляхетського достоїнства, з нею у XVII – XVIII ст. не розлучалися не тільки магнати, а й шляхтичі середньої руки [11, с. 92]. Як зазначає В. Квасневич, саме у Польщі склалися певні політико-культурні умови, які вплинули на повсюдне (з часом) поширення шаблі. Першою з них була постійна загроза південним і східним кордонам Польщі зі сторони татар і турків. Другою важливою умовою були польсько-литовські та польсько-російські контакти в XV ст., які в різні періоди мали різну інтенсивність.

Третьою умовою стали польсько-угорські контакти. Угорці зіткнулися з військовою експансією Туреччини значно раніше Польщі, тому й познайомилися з шаблею ще в XIV ст. (тоді ж виник угорський тип шаблі). Саме за угорського посередництва поляки вперше зустрілися зі справжніми турецькими шаблями, а пізніше і з угорськими, які особливо сильно вплинули на формування польських шабель в XVI і XVII ст.

Четвертою умовою були зміни в європейському військовому мистецтві, які настали після винаходу різних типів вогнепальної зброї та їх широкого застосування з XV ст. Шабля витіснила в Польщі середньовічний лицарський меч як зброю застарілу і не придатну для сучасного бою.

П'ятою умовою були зміни в структурі західноєвропейського феодалізму, що відбулися в кінці середньовіччя. У результаті з'явилися плебейські піші та кінні загони, які наймалися на службу за плату і билися із застосуванням тактичних прийомів і зброї, відмінних від лицарських. Нерідко вони були озброєні саме шаблями [4, с. 19].

Як вважає більшість провідних дослідників шаблі (В. Квасневич, В. Заблоцький, Д. Тоїчкін та ін.), основною ознакою для визначення типу шаблі є форма руків'я у поєднанні з шабельним клинком. На думку Войцеха Заблоцького: «Руків'я, призначенням якого є приведення клинка у рух (при атаці) і амортизація перевантажень, що виникають при відбиванні зброї противника (в обороні), має першорядну важливість для функціонального аналізу певної зброї, але розглядати її слід тільки в сукупності з відповідним їй клинком. Конкретне руків'я і відповідний йому клинок утворюють характерний тип бойової шаблі з притаманними їй функціонально-конструктивними особливостями. Визначення типу або етнічної приналежності шаблі тільки на підставі вивчення її клинка безглуздо з функціонально-конструктивної точки зору» [4, сс. 14 – 15].

На сьогоднішній день у літературі існує значна кількість класифікацій шабель за типами. Вони були запропоновані такими вченими, як В. Квасневич, В. Заблоцький, Д. Тоїчкін та ін. У ході вивчення усієї різноманітності типологічних схем ми прийшли до висновку, що доцільно було б поєднати класифікаційні моделі різних дослідників для найбільш детальної класифікації польських шабель.

За твердженням вітчизняного дослідника шабель Д. Тоїчкіна на XV – XVI ст. припадає період виникнення перших польських шабель. Ранні екземпляри цього типу (так званий I – тип польсько-угорської шаблі) нагадували турецькі. З другої половини XVI ст. вони набули характерних рис: верхів'я дещо збільшене, нахилене вперед, сплюснене, мигдалеподібної форми; гарда у вигляді хрестовини з дуже довгими кільйонами; руків'я конічної форми; клинок слабо викривлений, в останній третині утворює велику елмань. Піхви від того часу мають металеву оправу квадратної форми (уста, наконечник та обоймиці). Виготовлялися й поширювалися такі шаблі передусім в Угорщині та Речі Посполитій. Із XVII ст. кільйони гарди стали коротшими, так само скоротилися й шипи перехрестя. Тоді ж виник найтиповіший для Польщі різновид польсько-угорської шаблі – тип II. Для нього типовими є вкрите шкірою масивне руків'я, щільно обмотане дротом, та верхів'я особливої мигдалеподібної форми, трохи нахилене донизу. Іншою ознакою, що виділяла цей тип серед інших, була характерна форма гарди (хрестовини та перехрестя). Шипи зазвичай довгі, у верхній частині іноді майже досягали верхів'я. Розвиток цього типу шабель привів до модифікації гарди. У результаті виникла хрестовина, один кільйон якої заломлений догори під прямим кутом. У більш пізньому варіанті дугоподібний кінець кільйона не доходить до верхів'я, утворюючи напівзакритий ефес. Зрештою, саме розвиток II типу польсько-угорської шаблі привів до створення ефеса закритого типу та виникнення цілком нового типу шаблі – «гусарського».

Шабля польсько-угорська типу III за особливостями гарди генетично пов'язана з типами I і II. Відмінність полягає в особливій формі верхів'я, розгорнутого під невеликим кутом угору.

До IV типу польсько-угорських шабель належать так звані «шаблі орла», головною ознакою яких виступає своєрідна форма верхів'я у вигляді голови орла, виконана в реалістичній манері. На думку Д. В. Тоїчкіна, подібні екземпляри

шабелі можна виділити в окремий від польсько-угорських тип, оскільки єдиною типоутворюючою ознакою тут виступає форма верхів'я.

I, нарешті, до польсько-угорських потрапляють також шаблі XVII ст. так званого «козацького типу», або, як їх ще називають, «гусарські карабелі». Для цього різновиду характерні конічне руків'я (генетично пов'язане з польсько-угорським типом I) та сплющене витягнуте верхів'я [7, сс. 49 – 52].

Ю. Квітковський зауважує, що у другій половині XVII ст., під впливом східних зразків, насамперед турецьких, з'явилися шаблі, які придбали величезну популярність серед польської шляхти і до цих пір є найбільш відомим типом польської шаблі у світі, а саме знамениті «карабелі». Характерною зовнішньою ознакою «карабелі» був ефес відкритого типу з верхів'ям специфічної форми, яке нагадувало голову орла в короні. Для бойових карабелів використовувалися передусім східні (головним чином турецькі і перські) або західні (здебільшого золінгенівські), а також іноді польські клинки. Руків'я складалося з двох дерев'яних (дубових чи горіхових) або рогових накладок, прикріплених до хвостовика клинка за допомогою штифтів. Нерідко такі накладки покривалися виступами у вигляді «шевронів» для зручності утримання шаблі в руці [2].

Іншою великою групою шабелі, що використовувались в Польщі у другій половині XVII – першій половині XVIII ст., були так звані «вірменські шаблі», які вироблялися вірменськими майстрами, що проживали зокрема у Львові. В. Квасневич розділяє цю групу шабелі на три підгрупи:

1. Шаблі з відкритим руків'ям, маленькою гардою у вигляді перехрестя, дерев'яним стрижнем руків'я, найчастіше обтягнутим ящером і увінчаним зазвичай латунною, схожою на ковпачок головкою, зігнутою вгору під тупим кутом. Їх форма склалася в результаті наслідування шаблям киргизського зразка – чечугам, або смичкам. Шаблі такого типу, відомі виключно як бойова зброя, мали клинки із дамаської сталі з малою кривизною і стрілоподібним кінцем.

2. Так звані «Ординки», що володіють виразними рисами татарських шабелі, їх також називали татарськими або ординськими шаблями. Дані шаблі забезпечувалися масивними відкритими руків'ями з прямим стрижнем, який звужувався до головки, завжди відігнутої вгору під тупим кутом. Масивна хрестовина мала довгі широкі вуса, які розширювалися на кінцях. Клинки були масивними і широкими, зі значною кривизною, з долами або без. Існують екземпляри з вираженою елманню.

3. «Шаблі, родинні карабелям» – екземпляри, які конструктивно схожі на класичні карабелі. Такі шаблі обладнувалися руків'ями, стрижні яких були злегка зігнуті у верхній частині у наслідок чого верхів'я не було яскраво виражене. У перехресті гард таких шабелі кінці були зігнуті вниз або, що частіше, залишалися прямими. Клинки їх характеризуються переважно значною кривизною, плоским двостороннім шліфуванням, з елманню або без неї [4, сс. 35, 38].

А. Надольський виділяє окремо так званий «польський» тип шаблі, який також ще називають «гусарським», або «чорним». Виникнення цієї назви пов'язане з появою в Речі Посполитій нового різновиду військ – важкої кавалерії «крилатих гусарів», на озброєнні яких був саме цей вид шаблі. Найбільш визначальною прикметою гусарської шаблі є ефес закритого типу. Гарда складалася з довгої хрестовини, яка переходила в передню дужку, що захищала кисть. До хрестовини іноді кріпився перстень. Морфологічні особливості клинка успадковують турецькі та угорські зразки: він міг бути різних типів і, відповідно, мати різну кількість дол,

елмань. Оправа ефеса та піхви вкривалися чорним воронуванням [7, сс. 52 – 53]. Усього існувало біля п'яти основних різновидів польської гусарської шаблі, які різнилися між собою наявністю додаткових елементів на гарді (щитки, планки, персні) [5, сс. 66 – 67].

Також доцільно було б сказати і про вагу та розміри шаблі. Вага шаблі не була єдиною і коливалася у рамках від 0,5 до 1,4 кг (а іноді і більше). Найбільш поширеними були такі параметри: довжина 80 – 120 см, вага 500 – 1300 г, кривизна від 4 до 30 см. Хоча кінцевий підбір шаблі як за формою, так і за вагою залежав лише від бажань та антропологічних даних власника [12, с. 81].

Шабля не була дешевим і загальнодоступним видом зброї. Ціни на шаблю варіювали у дуже широкому діапазоні. Шляхетська шабля «сребром оправная» коштувала в середньому 30 – 40 злотих. Навіть прості шаблі кустарного виробництва спочатку коштували значних грошей – приблизно 2 злотих [7, сс. 169 – 170]. У XVII – XVIII ст. шабля залишалася відносно дорогим і престижним видом зброї, який могли дозволити собі тільки професійні військові та заможні люди.

Для опису шабел з експозиції Запорізького обласного краєзнавчого музею були використані схеми і методики прийняті в галузі зброезнавства та музейній практиці. Для вимірювання параметрів шабел були використані методики М. М. Денисової [13, с. 37] та О. М. Кулинського [14, с. 32]. За цими методиками загальна довжина шаблі вимірюється від кінця вістря до кінця верхів'я (А); довжина клинка вимірюється по прямій лінії від вістря до п'яти (В); ширина клинка – тільки біля п'яти (С), якщо шабля без елмані, а якщо з елманню, то ще й від початку останньої (D). Далі вказується довжина елмані (Е) – відстань (по відрізьку, що сполучає вістря клинка та п'яту) від вістря до перпендикуляра, опущеного від місця, де починається елмань. Для виміру кривизни клинка (F) з найвищої частини леца опускається перпендикуляр до відрізьку проведеного між вістрям клинка та п'ятою. Також вказується контрольний вимір від вістря до перпендикуляра, щоб мати чітке уявлення про те, у якій частині клинка визначено кривизну (G). При вимірі ефеса вказується: довжина хрестовини (L), загальна довжина руків'я (N), висота перехрестя (R). Усі виміри наведено в сантиметрах (см).

Векспозиції ЗОКМ представлено три оригінальні польські шаблі XVII – XVIII ст., дві з яких ми можемо віднести до так званих карабель – одного з найбільш поширених у XVII – XVIII ст. типів польських шабел. Що стосується третього екземпляру, то ми не можемо однозначно відносити цю шаблю до того, чи іншого типу.

Всі три шаблі були передані Запорізькому обласному краєзнавчому музею Львівським історичним музеєм (два екземпляри у 1954 р. і ще один у 1964 р.).

1. Карабеля XVII – XVIII ст., Польща. Інвентарний № ЗКМ – Оп – 143 (рис. 1, 1; 2, 1).

Сталь, кістка. Кування, різьблення. Параметри шаблі: А = 92,4; В = 79,4; С = 3,1; F = 8,3; G = 42,5; L = 12,4; N = 11,5; R = 7.

Клинок сталевий, середньої кривизни, без долів, з пером (вираженої елмані немає). За 26,5 см до вістря обух починає звужуватись до загостреного з двох боків пера. Бойовий кінець гострокінцевий, дволезовий. Ефес відкритого типу. Гарда проста, хрестоподібна, сталева. Кільйони видовжені, довгі, тонкі, на кінці пелюсткоподібні. Перехрестя ромбічної форми і становить єдину конструкцію з хрестовиною, шипи середньої довжини. Щічки руків'я з різьбленої білої кістки,

закріплені на хвостовику двома заклепками. Кістяне руків'я орнаментоване складним рослинним орнаментом. Верхів'я у вигляді стилізованої голови орла.

В цілому стан збереження шаблі задовільний. Однак треба зазначити, що шабля має і ряд пошкоджень: відколота частина кістяної щічки руків'я, хрестовина на зовнішній стороні шаблі має наскрізну тріщину, шабельне лезо має ряд щербин. Всі ці характерні пошкодження свідчать про активне використання цього екземпляру у бойових діях.

2. Карабеля XVIII ст., Україна — Польща. Інвентарний № ЗКМ — Ор — 147 (рис. 1, 2; 2, 2).

Сталь, золото, дерево, шкіра. Кування, карбування, інкрустація, таушування. Параметри шаблі: A = 89; B = 74,5; C = 3,2; D = 3,4; E = 22,3; F = 7,4; G = 28,5; L = 13,3; N = 12,9; R = 8.

Клинок сталевий, малої кривизни, з двома вузькими долами (які закінчуються на початку елмані) і яскраво вираженою дволезовою елманню. Бойовий кінець гострокінцевий. Ефес відкритого типу. Гарда проста, хрестоподібна. Кільйони видовжені, довгі, тонкі, на кінці кулькоподібні. Перехрестя ромбічної форми і становить єдину конструкцію з хрестовиною, шипи середньої довжини. Щічки руків'я дерев'яні, обтягнуті шкірою ската. Весь ефес (окрім щічок руків'я) вкритий ташованим золотом рослинним орнаментом.

На внутрішньому боці клинка на відстані 10,5 см від п'яти вигравіровано клеймо «гурда» (рис. 2, 4). Ще через 9,5 см від клейма «гурда» на клинку вигравіровано три точки. Дане клеймо являє собою серповидні зубчасті лінії з точками між ними і по боках. Наявність такого клейма свідчить про західноєвропейське походження клинка (італійське або австрійське) і його високу якість.

На зовнішньому боці клинка на відстані 3,5 см від п'яти розташовано овальну карбовану аплікацію з білого металу із зображенням польського родового герба — на гербі зображено лебедя у воді з піднятими крилами в оточенні трофеїв (гармати, булава, пернач, корогви), над яким розташована корона, по боках лебедя зустрічаємо латинські букви «D» і «B» (рис. 2, 5). Даний герб, центральною постаттю якого є фігура лебедя, має назву «Лабендзь» (польською Łabędź). Він використовувався дворянами Польщі, Литви, Білорусі та України. До герба «Лабендзь» належали і дворянські роди Дуніних, зокрема старовинний рід Дуніних-Борковських [15, сс. 49 — 50]. Виходячи з того, що на шаблі зображено герб «Лабендзь» з нанесеними на ньому літерами «D» і «B» ми можемо припустити, що дана шабля могла належати саме представнику роду Дуніних-Борковських.

Останній екземпляр належить до так званих «янівок» — шабель, які з'явилися у Польщі в добу правління короля Яна III Собеського. У дану групу шабель входять ті екземпляри, котрі, завдяки своїй специфічній орнаменталі, займали особливо почесне місце серед іншої польської холодної зброї; вони відрізнялися не унікальними за будовою руків'ями, а повністю неповторним засобом прикрашання своїх клинків. Основною відмінною ознакою слугують написи, які згадують Яна III Собеського та його зображення на клинках, тому «Янівки» можуть з'являтися як із замкнутими, так і з відкритими руків'ями, а також мати різноманітні розміри [4, с. 78]. Ці шаблі не являли собою якийсь окремих тип, а були скоріш парадними і нагородними.

3. «Янівка» (чітко визначити морфологічний тип даного екземпляра заважає відсутність руків'я) другої половини XVII ст. Польща. Інвентарний № ЗКМ — Ор — 148 (рис. 1, 3; 2, 3).



Рис. 1



Рис. 2

Сталь, кришталь. Кування, карбування, гравіювання, інкрустація. Параметри шаблі: A = 88,5; B = 77; C = 3,1; F = 7,3; G = 40; L = 15; N = 9; R = 5,5.

Клинок сталевий, середньої кривизни, з трьома вузькими та одним широким долами і пером на кінці (вираженої елмані немає). За 22 см до вістря обух починає звужуватись до загостреного з двох боків пера. Бойовий кінець гострокінцевий, дволезовий. Перехрестя ромбічної форми і становить єдину конструкцію з хрестовиною, шипи малої довжини.

На зовнішньому боці клинка вигравіровано напис на латинській мові «VIVAT IOANNES TERTIVS REX POLONIAE» («Хай живе Ян III король Польщі») (рис. 2, 7).

З внутрішнього боку клинка вигравіровано написи на латинській мові «CONCORD» та «ISTIAN», а між ними знаходиться христограма (один з перших християнських символів), яка являє собою переплетення двох грецьких літер «X» [хі] та «P» [ро], які в свою чергу символізують перші дві літери імені Христа (рис. 2, 8). В перекладі з латини слово «CONCORD» означає «ЗГОДА», а христограма разом із написом «ISTIAN» формують у вигляді ребуса завершене слово «XPISTIAN», яке можна перекласти як «ХРИСТИЯН» або «ХРИСТИЯНСЬКА». В цілому словосполучення можна інтерпретувати, як «ЗГОДА ХРИСТИЯН» або «ХРИСТИЯНСЬКА ЗГОДА».

Ефес відкритого типу. Гарда проста, хрестоподібна. Кільйони видовжені довгі тонкі (традиційні кульки на кінці відсутні). Гарда вкрита гравірованим та карбованим орнаментом: у центрі інкрустована кришталем ромбічної форми. Руків'я не збереглося.

Піхви дерев'яні, обтягнені чорною шкірою. Кінець піхов зламаний, накопичник відсутній. Оправа піхов металева, складається з устя та двох обіймиць однакової довжини з двома нерухомими кільцями, устя і обіймиці інкрустовані гірським кришталем. Уся оправа покрита карбованим рослинним орнаментом (рис. 2, 6).

Польські шаблі представлені у експозиції ЗОКМ є багато у чому унікальними зразками холодної зброї. Багате оздоблення, пишна орнаментация, досконалі форми є свідченням того, що перед нами зброя далеко не чорна (проста бойова шабля), а навпаки парадна, яку могли використовувати заможні шляхтичі під час певних офіційних дійств і урочистостей. Наявність гербів та символічних написів на шаблях говорить про те, кому ця зброя належала і з якої нагоди була виготовлена. Дані експонати безперечно є частиною загальнонаціонального шабельного надбання України і займають почесне місце у експозиції ЗОКМ.

Бібліографія

1. Українське козацтво. Мала енциклопедія. — К. : Генеза, Запоріжжя : Прем'єр, 2006. — 634 с.
2. Квитковский Ю. В. Польское оборонительное вооружение / Ю. В. Квитковский [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://moscowtrainings.ru/sablya.htm>
3. Тоїчкін Д. В. З історії шаблі в Україні / Д. В. Тоїчкін // УІЖ. — 2002. — № 4. — С. 81 — 94.
4. Квасневич В. Польские сабли / В. Квасневич [пер. с польск. И. Нафтульев]. — СПб. : Атлант, 2005. — 250 с.

5. Zablocki W. Ciecia Prawdziwa Szabla / Wojciech Zablocki. — Warszawa : Sport i Turystyka, 1989. — 321 с.
6. Свешніков І. К. Битва під Берестечком / І. К. Свешніков. — Львів : Слово, 1993. — 295 с.
7. Тоїчкін Д. В. Козацька шабля XVII — XVIII ст. : історико-зброярче дослідження / Д. В. Тоїчкін. — К. : СтилоС, 2007. — 368 с.
8. Добрянский В. Сабля — правда и легенды / В. Добрянский, В. Шлайфер [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://museummilitary.com/ru/library/article_13
9. Мифы Древней Греции. — К. : Муза, 1993. — 351 с.
10. Кирпичников А. Н. Древнерусское оружие. Вып. 1. Мечи и сабли IX — XIII вв. / А. Н. Кирпичников // САИ. — 1966. — Вып. Е. I — 36. — 107 с., ил.
11. Кулинский А. Н. Европейское холодное оружие / А. Н. Кулинский. — СПб. : Атлант, 2003. — 552 с.
12. Ерашов В. А. Пособие по казачьему боевому искусству / В. А. Ерашов, В. В. Задунайский. — Ростов-на-Дону : НПК Гефест, 2003. — 137 с.
13. Денисова М. М. Русское оружие : краткий определитель русского боевого оружия XI — XIX веков / М. М. Денисова, Е. Н. Денисов, М. Э. Портнов. — М. : Госкультпросветиздат, 1953. — 168 с.
14. Кулинский А. Н. Атрибуция и описание холодного и некоторых видов ручного метательного оружия и штыков: методические рекомендации / А. Н. Кулинский. — СПб. : Военно-исторический музей артиллерии, инженерных войск и войск связи, 2007. — 226 с.
15. Лукомский В. К. Малороссийский гербовник / В. К. Лукомский, В. Л. Модзалевский. — [репринтное издание]. — К. : Либідь, 1993. — 328 с., ил.

Шевцов А. С.

Польские сабли XVII – XVIII вв. из экспозиции ЗОКМ

В данной публикации рассмотрены и введены в научный оборот три польские сабли XVII – XVIII вв., которые находятся в экспозиции ЗОКМ. Каждая из сабель детально описана и измерена. Уделено внимание определению понятий «сабля» и «польская сабля», а также рассмотрена проблематика польской сабли в исторической науке. Кроме этого в статье дана классификация польских сабель, приводится информация об истории возникновения и эволюции польской сабли.

Shevtsov A. S.

The Polish sabers of the XVII – XVIII centuries from ZOKM exposition

In this publication we can see three polish sabers of the XVII – XVIII centuries which are considered and introduced into scientific circulation in ZOKM exposition. Each of sabers is described in details and measured. The attention is paid to definition of the concepts «sabre» and «polish sabre», and also is considered the perspective of the polish saber in historical science. Besides classification of the Polish sabers is given in article, and moves information about history of emergence and evolution of the Polish saber.